

09. Eski Oğuz Türkçesine ait bir tabirname: Kâmilü't-Ta'bîr**Sümevra TAŞKIN¹****APA:** Taşkın, S. (2022). Eski Oğuz Türkçesine ait bir tabirname: Kâmilü't-Ta'bîr. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 123-139. DOI: 10.29000/rumelide.1104154.**Öz**

Gelecekte haberdar olma isteği yüzyıllar boyunca insanlığın ilgisini çekmiştir. Bu ilgi nedeniyle çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Tabirnameler, bu türden eserlerin bir örneğini teşkil etmektedir. Türk edebiyatında ilk tabirname örneği, XII. yüzyılda Farsça yazılmış *Kâmilü't-Tabîr*'dir. *Kâmilü't-Tabîr*, Anadolu Selçuklu hükümdarı Sultan İzzettin Kılıç Arslan'ın isteği üzerine Hubeyş bin İbrahim bin Tiflîsi tarafından, rüya ilmiyle meşhur olmuş Danyal Peygamber, Ca'fer-i Sâdık, İbn-i Sîrîn gibi pek çok rüya tabircisinin eserleri incelenerek telif edilmiştir. Eser, döneminde çok ilgi görmüş, sonraki dönemlerde istinsahları da yapılmıştır. Osmanlı döneminde de saray mensuplarının ve devletin ileri gelenlerinin dikkatini çekmiştir. Eser, Çelebi Mehmed, II. Murad, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde, dört farklı dönemde Oğuz Türkçesine tercüme edilmiştir. Bu tercüme çalışmalarının yurt içindeki ve yurt dışındaki kütüphanelerde yirmiden fazla nüshası bulunmaktadır. Bizim çalışmamıza konu olan nüsha, Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel Koleksiyon, No: 4952'de kayıtlıdır. Bu yazma, II. Murad devrinde beylerbeyi olan Karaca Bey'in isteği üzerine dâileri tarafından tercüme edilen eserin nüshasıdır. Eser, H. 918 (1512-13) yılında istinsah edilmiştir. Eserin söz varlığı Eski Oğuz Türkçesinin özelliklerini yansıtmaktadır. Metinde kullanılan bazı ekler Eski Oğuz Türkçesindeki gibi kullanılırken bazı eklerin uyuma tabi olduğu görülmüştür. Bu çalışmada *Kâmilü't-Ta'bîr* tercümesi fonetik ve morfolojik açıdan incelenerek hem Türk diline hem de Türk edebiyatı tarihine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: *Kâmilü't-Ta'bîr*, rüya tabiri, Eski Oğuz Türkçesi, Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş

A dream interpretation of Old Oghuz Turkish: Kâmilü't-ta'bîr**Abstract**

The desire to be aware of the future has attracted the attention of mankind for centuries. Due to this interest, various works have been written. Dream interpretation is an example of such works. The first example of a dream phrase in Turkish literature, XII. it is a *Kâmilü't-Ta'bîr* written in Persian in the XVII century. *Kâmilü't-Ta'bîr* was compiled by Hubeysh bin Ibrahim bin Tiflîsi at the request of the Anatolian Seljuk ruler Sultan İzzettin Kılıç Arslan, famous for the science of dreams, the works of many dream interpreters such as Danyal Prophet, Cafer-i Sadık, Ibn-i Sirin were studied and copyrighted. The work attracted a lot of attention during its period, and its copies were also made in the following periods. During the Ottoman period, it attracted the attention of the members of the palace and the notables of the state. The work, Çelebi Mehmed, It was translated into Oghuz Turkish in four different periods, during the reigns of II. Murad, Yavuz Sultan Selim and Suleiman the Magnificent. There are more than twenty copies of these translations in libraries at home and abroad.

¹ YL Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD (Konya, Türkiye), sumeryataskin42@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2749-0831 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: .12.02.2022- kabul tarihi: 20.03.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1104154]

The copy, which is the subject of our study, is registered in Bursa İnebey Library, General Collection, No: 4952. This manuscript, It is a copy of the work translated by prayerful people at the request of Karaca Bey, who was the beylerbey in the reign of II. Murad. The work was copied in H. 918 (1512-13). The vocabulary of the work reflects the characteristics of Old Oghuz Turkish. While some suffixes used in the text are used as in Old Oghuz Turkish, it has been seen that some suffixes are subject to harmony. In this study, it is aimed to contribute to both the Turkish language and the history of Turkish literature by examining the translation of *Kâmilü't-Ta'bir* in terms of phonetics and morphology.

Keywords: *Kâmilü't-Ta'bir*, dream interpretation, Old Oghuz Turkish, Transition Period to Ottoman Turkish

Giriş

Oğuzlar, X. yüzyılın ortalarından itibaren göçebe topluluklar hâlinde Horasan'a göçmeye başlamışlardır. Bu göçlerin sonucunda, 1040'ta Dandanakan Savaşıyla Gaznelileri yenerek İran'da Horasan merkezli Büyük Selçuklu Devletini kurmuşlardır. Selçuklular, doğudan gelen Oğuzları yerleştirmek için Anadolu'ya yönelmişler ve burada keşifler yapmışlardır. 1071 Malazgirt Zaferiyle Anadolu Oğuz yurdu hâline gelmeye başlamıştır. Bu zaferden sonra Anadolu'nun pek çok köşesine yayılan Oğuzlar, 1077'de İznik merkezli Anadolu Selçuklu Devletini kurmuşlardır.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletlerinin resmi dilini Farsça, din ve bilim dilini Arapça olarak kabul etmesi; XI ve XII. yüzyıllarda Selçukluların Anadolu'da Bizans ve Haçlılara karşı sürekli savaş hâlinde olması ve bu coğrafyada Oğuz nüfusunun az olması gibi durumlar, Oğuz Türkçesinin yazı dili olmasını geciktirmiştir. Ancak XIII. yüzyılın başlarında Türkistan'da baş gösteren Moğol İstilasıyla Anadolu'ya yoğun bir Oğuz göçü gerçekleşmiştir. Bu göçler sonucunda şairler, Oğuz dervişleri, Ahmet Yesevi'nin öğrencileri de Anadolu'ya gelmişlerdir. Anadolu'daki Türk nüfusunun artması da yeni bir yazı dilinin ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. XIII. yüzyılda ilk kez Mevlana ve oğlu Sultan Veled Türkçe şiirler yazmışlardır (Detaylı bilgi için bakınız: Ercilasun, 2015: 433).

1277'de Karamanoğlu Mehmet Bey'in Anadolu'da Türkçenin bir yazı dili olarak önünü açmasıyla Anadolu Beylikleri arasında Türkçe rağbet görmüştür. 1307'de Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılıp yerine Anadolu Beyliklerinin kurulduğu dönemde Oğuz ağzı, yazı dili olmaya başlamıştır. Bu dönemde Yunus Emre, Şeyyad Hamza, Hoca Dehhani, Ahmed Fakih Türkçenin yazı dili olmasına öncülük etmişlerdir. XIV. yüzyılda Oğuz Türkçesi ile telif ve tercüme eserler kaleme alınmış ve Türkçeye verilen önem artmıştır. Gülşehri, Aşık Paşa, Hoca Mes'ud, Şeyhoğlu Mustafa, Kadı Darir ve birçok kişi yazdıkları tercüme ve telif eserlerle Anadolu'da Oğuz Türkçesinin yazı dili olarak gelişimine katkı sağlamışlardır. Çeşitli konularda yazılan manzum ve mensur eserlerle Oğuz Türkçesi bilim, kültür ve sanat dili olarak oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Bu yükseliş XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir. Bu tarihte Eski Oğuz Türkçesi üzerinde Arapça ve Farsça etkisi artmaya başlamış ve yazı dili Klasik Osmanlı Türkçesine kaymıştır (Detaylı bilgi için bakınız: Korkmaz, 2013: 81-90).

XVI. yüzyıl Klasik Osmanlı Türkçesi dönemi olsa da bu dönemde yazılan pek çok eserde Eski Oğuz Türkçesi izlerine rastlamak mümkündür. Çalışmada, bu döneme şahit olan ve böyle bir zaman diliminde istinsah edilen "Kâmilü't-Ta'bir" isimli eser değerlendirilmiştir. Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel Koleksiyon, numara 4952'de kayıtlı olan Kâmilü't-Ta'bir fonetik ve morfolojik açıdan incelenmiştir. Kâmilü't-Ta'bir, 215x305 (110x195) mm boyunda şemseli, mıkdepli yıpranmış kahverengi meşin kaplı

cilt içerisinde. 231 varaktan münhasır olan Kâmilü't-Ta'bîr, harekeli nesih ile abâdî kâğıt üzerine yazılmıştır.

1. Kâmilü't-Ta'bîr

Kâmilü't-Ta'bîr, Hubeş bin İbrahim et-Tiflisî tarafından XII. yüzyılda Sultan II. Kılıç Arslan'ın isteği üzerine yazılan Farsça bir rüya tabiridir. Hubeş bin İbrahim et-Tiflisî, Kâmilü't-Ta'bîr'i rüya ilminin üstatları sayılan Danyal Peygamber, Ca'fer-i Sâdık, İbn-i Sîrîn, İbrahim Kirmânî, İsmâ'il Eş'as ve Câbir Magribî başta olmak üzere pek çok âlimin eserlerini inceleyerek telif etmiştir. Kâmilü't-Ta'bîr iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 15 fasıl, ikinci bölümde alfabetik rüya yorumu bulunmaktadır.

1.1. Kâmilü't-Ta'bîr'in müellifi Ebü'l-Fazl Hubeş b. İbrahim b. Muhammed et-Tiflisî

Kâmilü't-Ta'bîr'in müellifi, Ebü'l-Fazl Hubeş bin İbrahim et-Tiflisî'dir. XII. yüzyılda II. Kılıç Arslan döneminde Anadolu'ya geldiği düşünülen (İzgi, 1997: 268) müellifin hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. "Hubeş b. İbrahim; Bediüzzaman, filozofluğundan dolayı el-Hâkim, edebiyatla ilgilenmesinden ötürü el-Edîb, eş-Şeyh, astronomi çalışmalarından dolayı el-Müneccim, tıptaki şöhretinden dolayı et-Tabîb ve el-Mütetabbîb, muhtemelen dinî ve ahlâkî tutumundan dolayı da Kemâlüddîn, Şerâfüddîn, Cemâlüddîn gibi unvanlarla anılmıştır." (Poyraz, 2018: 70-71).

Hubeş et-Tiflisî'nin nereli olduğu hakkında çeşitli görüşler vardır. Kifâyetü't-Tıbb'da geçen Gaznevî nisbesinden dolayı aslen Gazneli olup sonradan Tiflis'e taşınmış olabileceği görüşü bunlardan biridir (Hacıgökmen, 2011: 240). Hacıgökmen (2011:240-241) çalışmasında Hubeş et-Tiflisî'nin eserlerini Şirvan Farsçasıyla yazmasına dikkat çekerek bu görüşün yanlış olduğunu savunur. İsminde geçen Tiflisî nisbesinden dolayı kendisinin Gürcistan Tiflis'ten olduğu düşünülmektedir ki genel kabul budur.

Hubeş et-Tiflisî'nin ölüm tarihi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Kâtip Çelebi Keşfü'z-Zunûn'unda ve İsmail Paşa, Hediye'tül-Ârifinde onun ölüm tarihini H. 629 (M. 1231) olarak kaydederler (Hacıgökmen, 2011: 243). Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Es'at Esendi 3252 numarada kayıtlı olan Kânûn-ı Edeb adlı eserde ölüm tarihi H. 545 (M. 1150) olarak geçer (Hacıgökmen, 2011: 243). Ancak bu tarihten sonra yazdığı eserler olduğu için buradaki bilgi hatalıdır. Hubeş et-Tiflisî'nin nerede öldüğü ve nereye defnedildiği konusunda da net bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda onun Kayseri'de (Hacıgökmen, 2011: 243) veya Sivas'ta vefat ettiğine dair görüşler vardır (Sümertaş, 2018: 108).

Hubeş et-Tiflisî'nin bilinen 30'a yakın eseri bulunmaktadır. Bunlar tıp, astronomi, filoloji, rüya yorumu, felsefe, meslek konularında kaleme alınmış eserlerdir (Poyraz, 2018: 83). Tıp konulu eserleri; Takvimü'l-Edviyetü'l-Müfredede, Kitâbü Minhâcü't-Tıbb, Kifâyetü't-Tıbb, Tahsîlü's-Sihha bi'l-Esbâbi's-Sitte, Beyânu't-Tıbb, Edviyeti'l-Edviye, Şerhu ba'di'l-Mesâili'l-Esbâb ve'l-Alâmâti Müntehabâti min'el-Kânûn, İhtisâru Fusûli'l-Bükrât, Mecmûatu'r-Risâleti't-Tıbbiyye, Sıhhatü'l-Ebdân, Galib-i Kutubi, Kitâb Menâfi-i A'zâ, Hısbu'l-Beden'dir (Detaylı bilgi için bakınız: Poyraz, 2018: 85-88; Hacıgökmen, 2011: 243-245). Filoloji ve edebiyat konulu eserleri; Beyânu't-Tasrif, Kânûnu'l-Edeb, Nazmü's-Sülûk, Tercümân-i Kavâfi, Kânûnu'l-Lübâb'dır (Detaylı bilgi için bakınız: Poyraz, 2011: 88-91). Astronomi ve astroloji konulu eserleri; Beyânu'n-Nücûm, Kitâbü Medhalî'n-Nücûm, Usûlu'l-Melâhim (Melhâmetü Danyal), Kâmilü't-Ta'bîr'dir (Detaylı bilgi için bakınız: İzgi, 1998: 269-270). Dinî eserleri; Kitâbü Vücûhü'l-Kur'ân, Et-Telhîs fi 'ileli'l-Kur'ân, Cevâmiü'l-Beyân ve Tercümânü'l-Kur'ân'dır (Detaylı bilgi

için bakınız: Poyraz, 2018: 96-97). Meslekler hakkındaki eseri de Beyânü's-Sinaat'tır (Detaylı bilgi için bakınız: Poyraz, 2018: 97).

1. 2. Kâmilü't-Ta'bir Tercümelere

Kâmilü't-Ta'bir'in Türkçeye çeşitli tercümelere vardır:

1. Mîr Âzam Şah Miskîn tarafından Çağatay Türkçesine yapılan tercümenin bir nüshası Berlin Königlichen Bibliothek, numara 162'de kayıtlıdır (Yılmaz, 2018: 5).

2. Mahmud Hasaniy tarafından yapılan eserin Özbekçe tercümesini, Burcu Yılmaz Mâhmud Hâsaniy Tarafından Özbek Türkçesine Tercüme Edilen Hüsâyn İbn-i İbrâhim Muhâmmâd Âttâflisiy'nin Kâmilü't-Ta'bir/Mükâmmâal Tuş Tâ'birnâmâsi (7-61. Sayfalar Arası) (Transkripsiyon-İnceleme-Aktarı-Dizin) isimli tezde yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır.

3. Çelebi Mehmed döneminde Lutfullâh Fazlullâh'ın yaptığı tercümenin bir nüshası Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, numara 135'de kayıtlıdır. Bu nüshayı Ramazan Özpinar, Lutfullâh Fazlullâh'ın Kâmilü't-Ta'bir (Ta'bir-nâme) Tercümesi (2a-100b Varakları Arası) (Giriş-Metin-Sözlük) isimli tezde yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır.

Kâdilkudât Çelebinin isteği üzerine muhipleri tarafından yapılan tercümenin bir nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Laleli, numara 1660'da kayıtlıdır (Yılmaz, 2018: 5). Ancak Burdur İl Halk Kütüphanesi, numara 2005'te bulunan nüshada Kâdilkudât'ın isteği üzerine Lutfullâh Fazlullâh'ın eseri tercüme ettiği bilgisi, Lutfullâh Fazlullâh'ın Çelebi Mehmet devrindeki Kâdilkudât Çelebinin muhiplerinden biri olduğunu göstermektedir.

4. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Hızır b. Abdülhâdi tarafından yapılan tercüme Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, numara 591'de kayıtlıdır (Yılmaz, 2018: 5). Eserin mütercim nüshası Bakü'dedir (Nağısoylu, 2017: 1922). Bu eser üzerinde Möhsün Nağısoylu, XVI Asır Azerbaycan Tercüme Eseri "Kevâmilü't-Ta'bir" (Filoloji-Tekstoloji Araştırma, Eserden Parçalar) adlı bir çalışma yapmıştır.

5. Yavuz Sultan Selim döneminde adı bilinmeyen bir mütercim tarafından yapılan tercümenin nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü, numara 1769'da kayıtlıdır (Yılmaz, 2018: 5).

6. II. Murad devrinde beylerbeyi olan Karaca Bey'in isteği üzerine dâileri tarafından yapılan tercümenin bir nüshası Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel Koleksiyon, numara 4952'de kayıtlıdır. Çalışmamıza konu olan bu tercüme Muharrem Ergin (1950: 107-108) tanıtmıştır, ancak bu tercümenin üzerine daha önce detaylı bir inceleme yapılmamıştır.

2. Kâmilü't-Ta'bir tercümesi

2. 1. Kâmilü't-Ta'bir'in genel özellikleri

Çalışmamıza konu olan eser, Bursa İnebey Kütüphanesi Genel Koleksiyon 4952 numarada kayıtlıdır.² Türkiye Yazma Eserler Kütüphanesine bağlı olan bilgisayar kataloğunda eserin adı Kamil Tabir olarak

² Eserden ilk kez bahseden Prof. Dr. Muharrem Ergin, eserin Bursa Müze Kütüphanesi (nr. E 4/ 1241)'nde bulunduğunu belirtmiştir. Bu çalışmadan sonra yazılan makalelerde ve tezlerde de eserin bulunduğu yer olarak Bursa Müze

geçmektedir. Eser hakkında ilk bilgileri veren Prof. Dr. Muharrem Ergin (1950: 107) de eseri, Kâmilü't-Ta'bîr adıyla kaydetmiştir. Eserde ise Kâmilü't-Ta'bîrnâme ve Kâmilü't-Ta'bîr adları kullanılmıştır. Eser, 215x305 (110x195) mm boyunda şemseli, miklepli yıpranmış kahverengi meşin kaplı cilt içerisinde yer almaktadır. Eserde 231 varak ve her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Eser, harekeli nesih ile abâdî kâğıt üzerine yazılmıştır. Eserin 16. ve 17. varaklarının sırası karışmış ve bu varaklardan sonra yaklaşık 6 varaklık bir eksiklik olduğu görülmüştür. Bu eksikliği belirtmek için 18. varakta farklı türde bir kâğıt kullanılmıştır. Ayrıca bir diğer belirtilmesi gereken husus ise eserin ilk ve son varaklarının iç kısımlarından yırtılmış olduğudur (Ergin, 1950: 107-108).

Eserin mütercimi, müstensihisi, tercüme tarihi ve istinsah tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. Eserin mukaddime kısmında yer alan *Ebu'l-fazl Hubeys bin İbrahim bin...(KT 1b/9)* ve *meğer bu Farsî kitâb-ı ta'cîbîr Seyyidü'l-ümerâ-i ve'l-ekâbir müstecem'ül-me'âlî ve'l-mefâhîr Beglerbegi Karaca Beg ki 'adl ile meşhûr ve hîlm ile mezkûrdur ve Sulţânü'l-islâm ve'l-müslimîn Murâd bin Muhammed Han katında maqbbûl* *أَعْلَى اللَّهِ قَدْرُهُ وَفَهْرَ أَعْدَائِهِمْ سَمِعَ* *cem'ine irişdi mazmûn-ı kitâbdan vâkıf olup diledi kim Fârsiden Tûrkîye tercüme olına tâ kim ziyâde mahzûz ve mahfûz ola pes biz dâ'ilerine işâret olındı kim bu kitâbı Tûrkîye terceme idevüz* (KT 2b/12) ifadelerinden Hubeys⁴ bin İbrahim bin Tiflîsî'ye ait olan Farsça eserin II. Murat döneminde beylerbeyi olan Karaca Bey'in isteği üzerine tercüme edildiği anlaşılmaktadır.⁵ Eserin 1b ve 231b sayfalarında yer alan bilgilere göre Mahidevrân Sultan, oğlu Şehzade Mustafa'nın naaşının Mustafa-i Cedid Türbesine taşınmasından sonra eseri vakfetmiştir. Türkiye Yazma Eserler Kütüphanesine bağlı olan bilgisayar kataloğunda eserin tercüme tarihi H. 918 (M. 1512/13) olarak verilmektedir. Bu tarih, 2a sayfasının derkenarında "Bu türbeniñ ta'cîbîr-nâmesi sene 918" şeklinde geçmektedir. Eserin sayfalarında yer yer Mahidevrân Sultan adının yazılması da eserin yazıldığı senenin tespiti edilmesini zorlaştırmaktadır. Esere Mahidevrân Sultan'ın adı sonradan eklenmiş olabileceği gibi eser, Mahidevrân Sultan adına da istinsah edilmiş olabilir. Ancak eser, H. 918 tarihinde yazıldığına göre Mahidevrân Sultan'ın eline sonradan geçmesi kuvvetle muhtemeldir. Muharrem Ergin (1950: 107-108) de çalışmasında eserin kâğıt ve yazı özelliklerinden dolayı II. Murat devrine ait olduğunu ve mütercim nüshası olabileceğini belirtmiştir. Ancak eserin dil özellikleri eserin XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk dönemleri arasında yazıldığını göstermektedir.

Kütüphanesi kaydedilmiştir. Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Ergin, M. (1950). Bursa Kitaphklarındaki Türkçe Yazmalar Arasında. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4 (1-2), 107-108; İzgi, C. (1998). Hubeys et-Tiflîsî. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 18, 268-270); Poyraz, M. (2018). Hubeys Et-Tiflîsî'nin Hayatı: Biyografi Denemesi. *Akademik-Uş*, 2(1), 91-94; Hacıgökmen, M. A. (2011). Hubays Bin İbrahim Et-Tiflîsî Ve Tıp Alanındaki Çalışları. M. A. Hacıgökmen (Ed.), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 5 Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı* (239-248) içinde. Konya: S.Ü. Basımevi; Yılmaz, B. (2019). *Mâhmed Hâsâniy Tarafından Özbek Türkçesine Tercüme Edilen Hüsâyin İbn-i İbrâhim Muhâmmâd Âttâflîsiy'nin Kâmilü't-Ta'bîr/Mükâmmâl Tuş Tä'bîrnâmâsî (7-61. Sayfalar Arası) (Transkripsiyon-İnceleme-Aktarı-Dizin)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul; Özdamar, Ö. (2019). *Doğu Türkçesi İle Yazılmış Bir Kitâb-ı Ta'bîr-Nâme: Dil İncelemesi-Metin-Türkiye Türkçesine Aktarım-Dizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.

³ Allah mertebesini yükseltsin ve düşmanlarına boyun eğdirsin.

⁴ Eserde ḥ (ح) harfinin noktası genellikle alta konulmuş ve bu durum ḥ (ح) harfinin c (ج) okunmasına sebebiyet vermiştir. Bu yüzden Muharrem Ergin de makalesinde yazarın ismini *Ceys bin İbrahim...* olarak kaydetmiştir.

⁵ Hammer, Halkondias eserlerinde Karaca Bey'i Rumeli Beylerbeyi olarak kaydederken Aşıkpaşazade, Neşrî, Hoca Sadettin, Uzunçarşılı gibi pek çok tarihçi Anadolu Beylerbeyi olarak kaydeder. Ayrıca II. Murat (1451) döneminin sonunda ve II. Mehmet döneminin başlarında yaşamış ve beylerbeyliği yapmış iki Karaca Bey vardır. Bunlardan ilki Varna Savaşı (1444) sırasında şehit olan muhtemelen eserde bahsedilen Karaca Bey iken ikincisi ise II. Mehmet dönemine damgasına vuran ve Belgrad Muharebesi (1456) esnasında şehit olan Karaca Bey'dir.

2. 2. Kâmilü't-Ta'bîr'in Nüshaları

1. Kâmilü't-Ta'bîr:

Eser, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar NEKTYO6630 numarada kayıtlıdır. 187 varaktan oluşan eserin her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Baştan 1 sayfası eksiktir. Nesih hat ile kaleme alınan eserin sonunda İstanbul'un tarihi hakkında bir metin bulunmaktadır. Eserin yazılış tarihi tespit edilememiştir.

2. Kâmilü't-Ta'bîr:

Eser, İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar NEKTYO6631 numarada kayıtlıdır. Mustafa b. Abdi tarafından *Evasıt-ı Zilkade 1046 H (26 Mart - 6 Nisan 1636 M)* tarihinde istinsah edilmiştir. 202 varak olan eserin her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Bu nüsha da harekeli nesih hat ile kaleme alınmıştır.

3. Kâmilü't-Ta'bîr:

Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu O6 Mil Yz A 9890 numarada kayıtlı bulunan eser, 254 varaktır ve her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Harekeli nesih hat ile yazılan eserin müstensih ve istinsah tarihi belli değildir. Eserin adı Ta'bîr-nâme-i İbn-i Sîrîn olarak geçmektedir. Eserin ilk sayfasında yer alan mukaddime kısmı diğer nüshalardan farklıdır.

4. Ta'bîr-nâme-i İbn-i Sîrîn:

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud 6237 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha kataloglarda ve eserin başında adı Ta'bîr-nâme-i İbn-i Sîrîn olarak geçmektedir. Eser, adı bilinmeyen bir kişi tarafından *H. 1040 (M. 1631)* tarihinde Erzurum'da istinsah edilmiştir. 169 varaktan oluşan eserin her sayfasında 17 satır vardır. Harekeli reyhanî nesihle yazılmıştır (Balaban, 2014: 119).

5. Terceme-i Kâmilü't-Ta'bîr:

Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümü 01732 numarada kayıtlıdır. Eser 118 varaktır. Her sayfada 17 satır olacak şekilde talik yazı ile kaleme alınan eserin, 73. varaktan sonra her sayfada satır sayısı artmaktadır (Balaban, 2014: 120). Eserin bu durumu ve oldukça yıpranmış olması eserin okunmasını güçleştirmiştir.

6. Kâmil et-Ta'bîr Tercümesi:

Atatürk Yazma Eserler Koleksiyonu BEL_Yz_O_55 numarada kayıtlı olan eser, *H. 1164 (1750/51)* yılında Ahmed bin Abdülcélil tarafından istinsah edilmiştir. 192 varak olan eserin her sayfasında 19 satır bulunmaktadır. Nesih hat ile kaleme alınmıştır. Eksik bir nüshadır. Eserde ilk beş faslın açıklaması bulunmamaktadır.

2. 2. Kâmilü't-Ta'bîr'in içerik özellikleri

Kâmilü't-Ta'bîr, 1b sayfasından yazara ait bir mukaddime ile başlar. Yazar burada adını Ebü'l-Fazl Hubeyş bin İbrahim... olarak kaydetse de sayfada bulunan yırtılma sebebiyle tam olarak adı

geçmemektedir. 2a'da müellif, eserini aşırı istek duyup kâmil nüshaları bir araya getirerek telif ettiğini söyler. Eserini oluştururken kâmil ve mükemmel olarak nitelendirdiği Danyal Peygamberin Kitâb-ı Usûl'ünden, Ca'fer-i Sâdık'ın Kitâbü't-Taqsîm'inden, Muhammed bin Sîrîn'in Kitâbü'l-Cevâmî'inden, İbrahim Kirmânî'nin Kitâb-ı Düstûr'undan, Câbir Magribî'nin Kitâb-ı İrşâd'ından, İsmâil bin Eşâs'ın Kitâbü't-Ta'bîr'inden, Kitâb-ı Kenzû'r-Rü'yâ'dan, Abdûs'un Kitâbü Beyânü't-Ta'bîr'inden (İzgi, 1998: 268-270), Hâfız bin İshâk'ın Beyân'ından, Kitâb-ı Cümle'd-Delâyil fi'l-Menâmât'dan, Fahrî'nin İzâh-ı Ta'bîr'inden, Kâfî'r-Rü'yâ'dan, Tâmus Ta'bîr'inden, Muğarmitü'r-Rü'yâ'dan, Kitâb-ı Tuḥfetü'l-Mülûk'dan, Hâlid İshâhânî'nin Minhâcu't-Ta'bîr'inden, Taqdimetü't-Ta'bîr'den, Hâkâyıku'r-Rü'yâ'dan, Muhammed bin Şâmûne'nin Vecîz'inden derleyip rüyaların hece harflerine göre yorumlarını verdiğini belirtmiştir. Yine bu bölümde her harfi bir bab olarak koyduğunu ve eserine Kâmilü't-Ta'bîr adını verdiğini söylemiştir. Müellif, dünyanın hakîmi ve asrın yegânesi olarak gördüğü Danyal Peygamber'i, Cafer-i Sâdık'ı, Muhammed bin Sîrîn'i, İbrahim Kirmânî'yi, Câbir Magribî'yi, İsmâil bin Eşâs'ı üstat kabul etmiş ve diğerlerinden üstün tutmuştur. Müellif, 2b'de eseri on altı fasla ayırdığını ve okuyanlara ve dinleyenlere kolaylık olması için her bir düşü kendi kısmında yad ettiğini dile getirmiştir. Müellif eseri, Sultân-ı Azam İzzeddîn Kılıç Arslan için telif ettiğini ve eseri oluştururken çok zahmet ve eziyet çektiğini belirtmiştir.

Kâmilü't-Ta'bîr'de Hubeys bin Tiflîsî'nin bu mukaddimesinden sonra 2b/6'dan itibaren mütercimim mukaddimesi yer almaktadır. Mütercim Sultan II. Murad döneminde beylerbeyi olan Karaca Bey'in bu Farsça kitaptan haberdar olmasıyla birlikte dâîlerine emir vermesi üzerine ister istemez emre icabet edip eseri Farsça aslına uygun olarak 28 harfi ve 16 faslı tercüme edip takdim ettiklerini belirtir. 3a/2'den sonra 16 faslın ismini sıralar:

Birinci fasıl düşün hadd ü mizacımı beyan ider.

İkinci fasıl düşün aksamını beyan ider.

Üçüncü fasıl nefsin ve ruhun zikrin beyan ider.

Dördüncü fasıl düşün alametler ile dürüstlüğün beyan ider.

Beşinci fasıl düşün yalanın ve girçeğin bilmegin beyan ider.

Altıncı fasıl düşlerin ortasında tefavüt ve birbirinden faziletin beyan ider.

Yedinci fasıl halayıkun ortasında farkı beyan ider.

Sekizinci fasıl düşde zecir ve fal beyan ider.

Dokuzuncu fasıl unudulmuş düşün ma'rifetin beyan ider.

Onuncu fasıl cahiller söziyle düş ta'bîr itmek beyan ider.

On birinci fasıl düşün inkılab beyanındadır evkat ile ve ihtilaf-ı hay'at ile.

On ikinci fasıl düşü şart ile su'al itmek ilmin ve şart-ı mu'abbir beyan ider.

On üçüncü fasıl sa'il ve mu'abbirün edebe ri'ayet itmesin beyan ider.

On dördüncü fasıl ta'bîr kaç vecihledür anı beyan ider.

On beşinci fasıl ol mes'eleleri beyan ider ki anun ta'bîri maklubdur.

On altıncı fasıl Hak Teala'yı ve enbiyayı ve evliyayı ve mela'ike ve ashabı görmek.

Fasılların isimleri verildikten sonra 3b/3'ten itibaren rüya ilminin yüceliği ve Hz. Allah'ın bu ilmi Yusuf Peygamber'e mucize olarak vermesi ve ona lütuf etmesi, rüya ilminin nübüvvet işareti olması ve Hz. Muhammed (sav)'e rüyasında gördüğü bir melek tarafından peygamberlikle müjdelenmesi, Kuran-ı Kerim'de geçen İbrahim kıssasında Hz. İbrahim'in oğlu, İsmail (as)'a "Seni boğazlayacağımı görüyorum. (Saffat, 21)" ayeti, rüya ilminin nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüz olması ve Hz. Muhammed (sav)'in

her altı ayda bir toplam kırk altı defa gelecekte haber veren düşleri görmesiyle peygamberlik yaptığı yirmi üç yılda meydana gelecek olaylardan haberdar olması, gerçek ve salih rüyanın müminler için vahiy olduğu hadisi, Hz. Muhammed (sav)'in vefatından sonra rüyaların insanlara gelecek için uyarıcı ve müjde verici niteliğinin olması ancak bunların kesin olamaması, iyi ve kötü rüya gören kimsenin ne yapması gerektiği ve rüya yorumlayan kişinin hangi özelliklere sahip olması gerektiği, âlim ve cahil her kişinin rüya ilmine muhtaç olduğu ancak hayvan sıfatlı insanlar için bu ilmin gerekmediği ayetler ve hadislerle açıklanmıştır. 4b/6'dan itibaren on altı fasıl açıklanmıştır, ancak on altıncı fasıl tam değildir. Bunun devamında gelen hece harflerinin sırasıyla verilen rüya yorumlarının da başı eksiktir.

2. 3. Kâmilü't-Ta'bir'in dil özellikleri

Kâmilü't-Ta'bir'in yazılış tarihi H. 918 (M. 1512-13) olarak geçmektedir. Eserin dil özellikleri de Kâmilü't-Ta'bir'in bir geçiş dönemi eseri olduğunu göstermektedir. Eserde geçen kelime ve eklerde yoğun olarak Eski Oğuz Türkçesi özellikleri hâkimken zaman zaman Klasik Osmanlı Türkçesi özelliği gösteren kelime ve ekler de karşımıza çıkmıştır. Biz bu çalışmamızda eserde dikkat çeken morfolojik ve fonetik unsurlar üzerinde duracağız.

2. 3. 1. Morfolojik özellikler

Burada metinde dikkat çeken morfolojik özellikleri verdik. Metindeki morfolojik unsurların çoğu Eski Oğuz Türkçesi özelliği göstermektedir.

Türkçede sayı bildiren sıfatlardan ve topluluk isimlerinden sonra gelen sözcükler çokluk eki almazlar ancak Eski Oğuz Türkçesinde az da olsa böyle bir kullanım söz konusudur (Gülsevin ve Boz, 2013: 92). İncelediğimiz eserde bu durum özellikle çok sıfatından sonra karşımıza çıkmıştır:

eger görse-kim çok ayaklar var (KT, 35a/11), zirā çok kâfirler olur ki düşleri rāst olur (KT, 8b/3-4), İsmâ'îl bin Eş'ad eydür çok düşler olur tiz zâhir olur ve çok düşler olur ki giç peydâ olur (KT, 9b/4-5)

Metinde nadir olarak iyelik eki yığılması örnekleri vardır:

anlaruñ her birisi hakîm-i dehr ve vahîd-eaşrdı (KT, 2a/14), bir cānavar anuñ beynisin dutsa (KT, 12b/2)

Belirtme hali eki, Eski Oğuz Türkçesinde +I, +nI ve +n olarak üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Metinde görülen belirtme hali ekleri +I, +n ve daha önce karşılaşmadığımız, metinde de bir yerde kullanılan bir +In ekidir. Bunlardan ilki Eski Türkçedeki +(I)g belirtme hali ekindeki g konsonantının düşmesiyle ortaya çıktığı düşünülen +I ekidir (Şahin, 2018: 50). İkincisi ise Eski Türkçede bütün iyelik eklerinden sonra kullanılırken Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde sadece 3. şahıs iyelik eklerinden sonra kullanılan (Timurtaş, 2012: 70) +n ekidir. Ayrıca bu ekler dışında metinde görülen bir diğer belirtme hali eki standart dışı bir +In ekidir. +I belirtme hali eki üzerine, iyelik ekinden sonra gelen bir +n belirtme hali eki gelerek belirtme anlamı pekiştirilmiştir. Bu ek incelediğimiz bölümde *ev üstünün* ifadesinde geçmektedir.

bu kitābı Sulţān-ı A'zam 'İzzeddîn Kılıç Arslan için te'lif kıldum (KT, 2b/4), yigirmi sekiz hurūfı ve on altı faşlı tercüme idüp ikdām itdük (KT, 2b/14), ve eger bir ölmüş pāzişāhı şāzumān görse māl ziyāde ola (KT, 62a/10-11)

faşl-ı evvel düşüñ hadd ü mizâcın beyân ider (KT, 4b/6), beşinci faşl düşüñ yalanın ve girçegin bilmegin beyân ider (KT, 3a/6), ve eger bunuñ hilâfın görse şerr ü fesâda delîldür (KT, 19a/2)

eger baldurına kırsa yemişsüz ağaç görmüş ola ve yâhûd ev üstünin görmüş ola (KT, 11b/12-13)

Eski Oğuz Türkçesindeki ayrılma durum eki *-dAn*'dir. Muharrem Ergin (2013: 36) Eski Türkçede *+dIn*, *+tIn* şeklinde dar ünlülü olarak kullanılan bu ekin Batı Türkçesinde yönelme ve bulunma durum eklerinin etkisiyle geniş vokalli hale geldiğini söyler. Metinde genel anlamda görülen belirtme hali eki *+dAn* ekidir. *+dIn* ayrılma durum eki bu dönemde kalıplaşmış bazı sözcüklerde görülür (Şahin, 2018: 52). Eserde sadece *öñdin* kelimesinde görülen bu ek, eşitlik durum eki fonksiyonunda kullanılmıştır. Eski Oğuz Türkçesi döneminde *+dIn* ayrılma durum ekinin *öñ* kelimesiyle kalıplaşması sonucu *zarf* ve *edat* görevi üstlenir (Gülsevin ve Boz, 2013: 92).

bunuñ şerrini benden ve Müsülmânlardan sen def eyle (KT, 14b/3-4), atasını anasını kendiüden hoşnüd eylemez (KT, 16a/4), ve eger kılağı ağırsa bir uludan ziyân irişe (KT, 49a/5)

nitekim bundan öñdin deyüp-dururuz eger bir kişi düşinden korksa üç kez Âyete'l-Kürsî okıya (KT, 13b/8-9), şöyle ki bundan öñdin beyân itmiş-idük (KT, 13b/2-3), andan öñdin aña ümîd tutar ola (KT, 30b/10-11)

Eski Oğuz Türkçesinde gelecek zaman kipi üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: *-AcAk*, *-IsAr* ve *-A* ekleridir. Eserde gelecek zaman eki olarak bir yerde *-AcAk* ve bir yerde de *-IsAr* eklerinin kullanıldığı görülür. *-AcAk* ve *-IsAr* eklerinin metinde nadir olarak kullanılması eserin XV. ve sonrasında yazılmış olabileceğine dair bir ipucu vermektedir. Bunların dışında kullanılan asıl gelecek zaman eki ek *-A*'dir.

Türkiye Türkçesinde *-AcAk* ekiyle karşımıza çıkan gelecek zaman kipinin Eski Oğuz Türkçesindeki karşılığı *-IsAr* idi. *-IsAr* Eski Oğuz Türkçesinin ilk devrelerinden itibaren yaygın olarak kullanılan bir ek iken dönemin sonunda yerini *-AcAk* ekine bırakmıştır. *-IsAr* gelecek zaman ekinin metinde nadir olarak geçmesi Kâmilü't-Ta'bir'in geçiş döneminde yazıldığını göstermektedir. Ekin metinde karşılaştığımız tek örneği şudur:

Varup hacca gidisersin (KT, 9a/2)

Eski Oğuz Türkçesinin sonlarına kadar işlek bir sıfat-fiil eki olarak kullanılan *-AcAk*, XV. yüzyılla birlikte gelecek zaman çekimlerinde kullanılmaya başlamıştır (Gülsevin, 2017: 109-110). Metinde bir kez geçen bu ek, şu örnekte karşımıza çıkmaktadır:

vaHy ile rıhlet ortasında yigirmi üç yıl oldı bu yigirmi üç yılda her ne kim olacaqdur cemî'i düşinde görürdi (KT, 3b/14-15-4a/1)

-A gelecek-istek eki, Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde gereklilik, dilek, geniş zaman ve gelecek zaman kiplerini karşılamak için kullanılan *-gA* ekindeki *g* sesinin düşmesiyle Eski Oğuz Türkçesine *-A* geçmiştir (Korkmaz, 2017: s. 178). *-A* eki, Eski Oğuz Türkçesinde fiillerde istek, gelecek zaman, geniş zaman ve tasarlama anlamlarını karşılamak için de kullanılmıştır (Akar, 2018: 177). Kâmilü't-Ta'bir'de de bu ek ile farklı kipler karşılanmıştır. Bu ek, eserdeki asıl gelecek zaman ekidir.

eger düşinde toğru yire and içse bir iş işleye ki Haq Te'âlâ'nuñ rızası ol işde ola (KT, 56a/5-6) yâ Ebû Bekir düşümde gördüm ki bir ağaçdan baña yetmiş yaprak virdiler eyitdi-kim saña yetmiş ağaç

uralar (KT, 13a/5-6), *Câbir Mağribî eydür iki elinde bilezük görse renc-ile māl hâşıl eyleye* (KT, 51b/4-5), *eger düşünde görse-ki avratı vefât kılmış maldâr ola* (KT, 61b/13-14)

Eski Oğuz Türkçesinde “gereklilik kipini karşılamak için –mA ve –mAĞ mastar ekleri, -sA şart eki ve –A istek eki üzerine *gerek* kelimesinin” (Korkmaz, 2017: 613) getirilerek oluşturulan bir yapı kullanılmıştır. Metinde gereklik kipi için kullanılan yapı–mAĞ mastar ekinin üzerine *gerek* kelimesinin getirilmesi suretiyle oluşturulan -mAĞ *gerek* yapısıdır.

Câbir Mağribî eydür mu'abbir tecribe itmek gerek nitekim tabîbler tecribe iderler (KT, 15a/7-8), *ve eger kendü evinde bir bilmediği eve uça tevbe eylemek gerek ki eceli yakın gelmişdür* (KT, 36b/13-14), *ve h'âb-ı dîv oldur ki andan ğusl itmek gerek* (KT, 6b/4-5)

Günümüzde eksiz olarak kullanılan ikinci tekil şahıs emir eki, Eski Türkçeden Osmanlı Türkçesinin başlarına kadar eksiz şeklinin yanında –*GI* pekiştirme ekiyle de karşılanmıştır. Metinde bu ekin daima eksiz biçimi kullanılmıştır. Bu durum eserin Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde yazıldığına dair ipuçları vermektedir. Metinde şu örneklerde karşımıza çıkar:

Fülân kişi benüm katuma okı (KT, 16a/7-8), *Yöri uçmağa var* (KT, 37b/13), *Gel bize imâmlık eyle* (KT, 28a/15), *eger ölü aña eyitse ki “iy fülân benüm katıma gel” dise* (KT, 63a/7)

Günümüzde **gönder-** ve **dönder-** fiillerinde yaşayan -*dAr-* ettirgenlik ekinin Muammer Ergin (2013: 213) -*dIr-* ekinin bir başka şekli olduğunu ve Eski Oğuz Türkçesinde ve bugün bazı ağızlarda kullanıldığını söyler. Ancak günümüzde -*dAr-* ettirgenlik ekinin görüldüğü bu kelimeler, metinde daima -*dUr-*’lu şekliyle kullanılmıştır:



döndüre (KT, 50b/10),



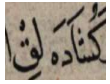
göndüre (KT, 41b/5).

2. 3. 2. Fonetik özellikler

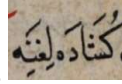
a. Ünlüler

a. 1. Ünlü uyumları

a. 1. 1. Kalınlık-incelik uyumu: Türkçenin hemen hemen her döneminde kalınlık-incelik uyumu hâkimdir. Kâmilü't-Ta'bir'de kalınlık-incelik uyumu vardır. Ancak -*Ik* isimden isim yapma ekinin birkaç örnekte uyum dışı kullanıldığı görülür:



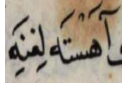
güşâdeliğ (KT, 17b/10),



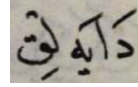
güşâdeliğına (KT, 19a/4),



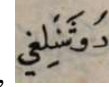
kavımluğı (KT, 51a/1)



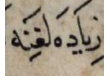
âhesteliğına (KT, 48b/3),



dâyeliğ (KT, 57a/11),



rüşenliğı (KT, 61a/8),



ziyâdeliğına (KT, 28b/14)

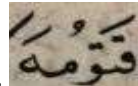
a. 1. 2. Düzlük-yuvarlaklık uyumu: Eski Oğuz Türkçesi düzlük-yuvarlaklık uyumu bulunmamaktadır. Bu dönemde düzleşme veya yuvarlaklaşma yoluyla düzlük-yuvarlaklık uyumu bozulmuştur. Eski Oğuz Türkçesinde bazı ekler daima düz ünlülü bazı ekler daima yuvarlak ünlülü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı ekler ise hem düz hem yuvarlak şekilleri kullanılmakla birlikte bunların zaman zaman eklendikleri kelime tabanıyla uyumsuz olduğu görülmektedir.

Kâmilü't-Ta'bîr'de görülen pek çok kelime ve ek düzlük-yuvarlaklık bakımından Eski Oğuz Türkçesi özelliği gösterirken bazı kelime ve eklerin kullanımında Klasik Osmanlı Türkçesi dönemine geçişin başladığı görülmektedir.

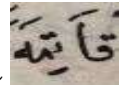
Eski Oğuz Türkçesinde iyelik eklerinin düzlük-yuvarlaklık uyumu dışında kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinde bulunan yardımcı ünlüler yuvarlaktır. Kâmilü't-Ta'bîr'de birinci teklik şahıs iyelik ekindeki yardımcı ünlülerin dudak uyumuna girmeye başladığı görülmektedir. Bu ek, metinde genellikle Eski Oğuz Türkçesi özellikleri taşımakla birlikte iki yerde dudak uyumuna girerek ekin düz vokalli şekilleri de kullanılmıştır:



üzerime (KT, 14b/9),

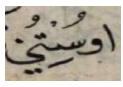


katuma (KT, 17a/6) ~

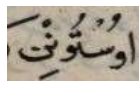


katıma (KT, 63a/7)

Eserde dudak uyumuna girmeye başlayan diğer bir ek ise üçüncü teklik şahıs iyelik ekidir. Bu ek, Eski Oğuz Türkçesinde daima düz şekilleriyle görülmektedir. Kâmilü't-Ta'bîr'de de genellikle düz şekilleriyle karşımıza çıkan üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin üst kelimesinden sonra dudak uyumuna girmeye başladığı görülmüştür:

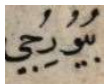


üstüni (KT, 45a/8),



üstünün (KT, 11b/13)

+IcI fiilden isim yapma ekinin ilk ünlüsü Eski Oğuz Türkçesi döneminde bir iki örnek dışında düz ünlülüdür. Kâmilü't-Ta'bîr'de bu ekin ilk ünlüsünün eklendiği fiil tabanına göre dudak uyumuna girdiği görülmektedir. Bu ek metinde, yuvarlak tabanlı fiillerden sonra -UcI; düz tabanlı fiillerden sonra -IcI şeklindedir:



buyuruçı (KT, 5b/15),



korquduçı (KT, 6a/1),



görüçü (KT, 42a/14),



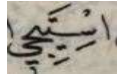
seviçü (KT, 43b/9);



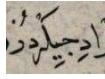
korquçı (KT, 35b/8),



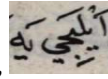
dutuçı (KT, 44a/10);



isteyici (KT, 57b/1),



idicilerdür (KT, 50b/3),

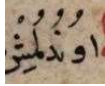


(KT, 46b/4)

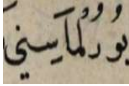
Eserde *-l-* fiilden fiil yapma ekinin yardımcı ünlüsü uyum dışındadır. Eski Oğuz Türkçesinde ekin yardımcı ünlüsü bir müddet vokal uyumu dışında kalmış ve yuvarlak fiillerde de düz şekilleri kullanılmıştır (Ergin, 2013: 207). Osmanlı Türkçesinde ekin yardımcı sesi vokal uyumuna girmiştir. Kâmilü't-Ta'bir'de yaygın olarak görülen bu ekin yardımcı sesinin, uyuma girmeye başladığı görülür:



tutulmuş (KT, 61a/10),

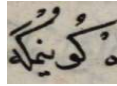


unudulmuş (KT, 3a/10),

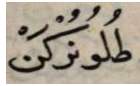


yorulması (KT, 5a/12).

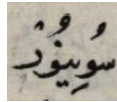
-n- fiilden fiil yapma ekinin yardımcı ünlüsü Eski Oğuz Türkçesi döneminde düz ünlüdür. Ancak Kâmilü't-Ta'bir'de bu ekin yardımcı ünlüsünün nadir de olsa uyuma girdiği örnekler mevcuttur. Metinde geçen *göyün-* ve *tolun-* fiillerinde ekin yardımcı ünlüsü uyumlu iken *olun-* ve *söyün-* fiilleri çoğu yerde uyum dışındadır:



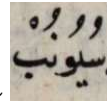
göyünmege (KT, 23b/12),



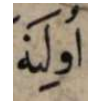
tolunurken (KT, 13a/12).



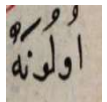
söyünür (KT, 22b/3) ~



söyünüp (KT, 22b/6) ;



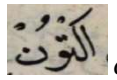
oluna (KT, 2b/10) ~



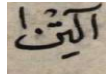
oluna (KT, 65a/7).

Burada görüldüğü üzere Kâmilü't-Ta'bir'de bazı ekler uyuma girmeye başlamıştır. Ancak eklerde yoğun olarak Eski Oğuz Türkçesi hâkimiyeti devam etmektedir. Bu bölümde bahsettiğimiz ekler dışındaki diğer ekler Eski Oğuz Türkçesi özelliği göstermektedir.

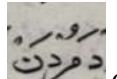
Eski Oğuz Türkçesinde *altun*, *demür*, *gümiş*, *oğu-* olarak uyum dışında kullanılan kelimelerin Kâmilü't-Ta'bir'de uyuma girmeye başladığı görülmektedir. Kâmilü't-Ta'bir'de *demür* kelimesi 10, *demir* kelimesi 1 defa; *altun* kelimesi 19, *altın* kelimesi 1 defa; *gümiş* kelimesi 14, *gümüş* kelimesi 10 defa; *oğu-* fiili 11, *oğu-* fiili 5 defa geçmektedir. Metinde az da olsa bu kelimelerin uyumlu şekillerinin de yer alması dudak uyumunun başladığının bir göstergesidir.



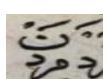
altun (KT, 54a/1) ~



altın (KT, 61a/15);



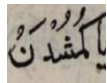
demürden (KT, 32a/6) ~



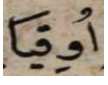
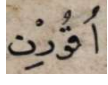
demirden (KT, 24a/6)



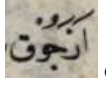
gümişden (KT, 47b/11) ~



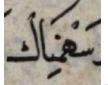
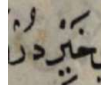
gümüşden (KT, 65a/2);

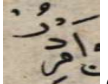
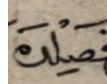
 oqıya (KT, 4a/14) ~  oqurın (KT, 8b/15).

a. 2. Ünlü türemesi:

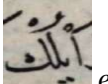
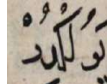
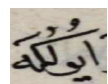
Az kelimesi küçültme eki +cUk ekini aldığı bir *a* sesi türemesi meydana gelmiştir. Bu dönemde *azcuq* şekliyle de görülen kelime metinde üç defa  *azacuk* (KT, 24b/1) şeklinde kullanılmıştır.

Metinde geçen Arapça kökenli *sehm*, *hayr*, *emr*, *fasl* gibi kelimelerin orta hecelerinde nadir de olsa ünlü türemesi olduğu görülmektedir:

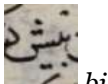
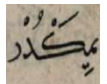
 *sehmāk* (KT, 34b/3),  *hayırdur* (KT, 53b/14),

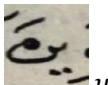
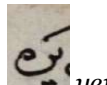
 *emirdür* (KT, 7a/15),  *faşıl'da* (KT, 8b/13).

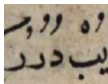
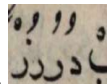
a. 3. Ünlü Düşmesi: Günümüzdeki *iyilik* kelimesinin Eski Oğuz Türkçesinde *eylük* şeklinde orta hecesinin düştüğü görülür. Kâmilü't-Ta'bir'de bu kelime şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

 *eylük* (KT, 37b/5),  *eyülküdür* (KT, 60a/13),  *eyülüğe* (KT, 47b/1).

a. 4. e>i; i>e; é meselesi: Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde *kapalı e* harfinin bulunup bulunmadığı tartışma konusudur. Ancak pek çok araştırmacı Eski Oğuz Türkçesinde *i* olarak yazılan bu harfin *kapalı e* olduğu görüşünü benimserler (Timurtaş, 2012: 20). Eserde *kapalı e* harfi esre (◌) ile gösterilmiştir. Ancak zaman zaman aynı kelime köklerinde *e* harfinin de kullanıldığı görülmektedir.

 *biş* (KT, 37a/2),  *yimekdür* (KT, 15b/7).

 *yire* (KT, 22a/9), ~  *yere* (KT, 42a/10);



 *diyüp durur* (KT, 3b/10) ~  *diyüp dururuz* (KT, 13b/9).

b. Ünsüzler



b.1. Ünsüz değişimleri:



b. 1. 1. t->d- değişimi: Eski Oğuz Türkçesi döneminde karışık durum gösteren bir değişimdir. “Kalın sıradan sözcüklerde t-’nın korunma oranı fazladır.” (Korkmaz, 2013: 93). İnce sıradan gelen kelimelerde bu değişim görülmektedir. Kâmilü't-Ta'bir'de ince sıradan gelen kelimelerde t>d değişimi mevcuttur.

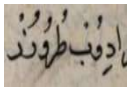
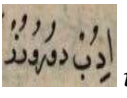
Ancak kalın sıradan gelen kelimelerde genellikle t korunmakla birlikte bazı kelimelerde / t /- ~ / d /- nöbetleşmesi görülür:



 *tutar* (KT, 17a/4) ~  *dutar* (KT, 6b/8);

 *turup* (KT, 8b/6) ~  *durup* (KT, 8b/15);

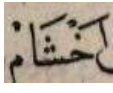
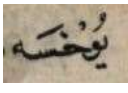
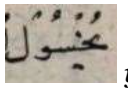
 *tuzag-ıla* (KT, 56b/10) ~  *duzağa* (KT, 35a/4);

 *toğura* (KT, 40a/3) ~  *doğura* (KT, 48b/10);



 *idiüp tururuz* (KT, 63a/13) ~  *idiüp dururuz* (KT, 5b/10);


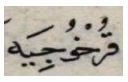
 *taкса* (KT, 52a/11) ~  *daқar* (KT, 20a/3).

b. 1. 2. $\text{k} > \text{h}$ değişimi: Eski Oğuz Türkçesinde görülen bir diğer değişim de $\text{k} > \text{h}$ değişimidir. Bu değişim metinde birkaç örnekte bulunmaktadır.

 *aşşam* (KT, 13a/11),  *yoһsa* (KT, 13b/7),  *yoһsul* (KT, 64b/8).


Korku kelimesinde $\text{k} \sim \text{h}$ nöbetleşmesi vardır. Bu kelime metinde on yerde *korқu*, iki yerde ise *korћu* şeklinde geçmektedir.

 *korқu* (KT, 26b/11),  *korћu* (KT, 33a/13);

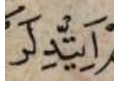
 *korқucı* (KT, 35b/8),  *korћucıya* (KT, 47a/2).

b. 1. 3. - t ->- d - değişimi: Kâmilü't-Ta'bir'de iki sesli arasında kalan - t - sert sessizi sedalılışarak - d - olmuştur.

 *korқuducı* (KT, 6a/1),  *beñzedimez* (KT, 13b/15),  *depredür* (KT, 35/8).

b. 1. 4. - k ->- ğ - değişimi: Kâmilü't-Ta'bir'de  *қанғı* (KT, 51b/14) kelimesinde karşımıza çıkan bir değişimdir.

b. 2. Ünsüz benzeşmesi: Eski Oğuz Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki (-dI) tek şekillidir. Ancak bu ekin t'li şekilde getirildiğine dair yazılışlar vardır (Duman, 1997: 177). Görülen geçmiş zaman eki (-dI), ve -dUk sıfat-fil eki sonu /-t/ konsonantı ile biten bir file (it-, eyit- vb.) geldiğinde bu ekin üzerine şeddenin de yazıldığı görülmektedir. Bu durum eserde sert sessiz benzeşmesinin oluşmaya başladığını göstermektedir:



eyittiler (KT, 4a/6),



itti (KT, 13a/2),

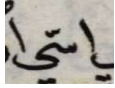


yattı (KT, 14a/8),



attığı (KT, 41b/10).

b. 3. Ünsüz türemesi: Kelime tabanında birkaç örnekte karşımıza çıkmaktadır.



ıssı (KT, 48a/6),

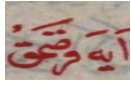


issine (KT, 38b/13),

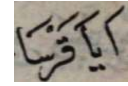


vursalar (KT, 49b/1).

b. 4. Ünsüz düşmesi: Metinde *aya karşımak* fiili -sA şart eki ile çekimlendiğinde sondaki ş (ص) düşmüştür.





aya karşımak (KT, 59b/6),



aya karşılar (KT, 59b/8).

b. 5. Göçüşme (Metatez)

b. 5. 1. Uzak Göçüşme: Metinde hem *gibi* hem de uzak göçüşme sonucu oluşan  *bigi* (KT, 11b/10) görülmektedir.

b. 5. 2. Yakın Göçüşme: Metinde iki yerde  *çölmek* (KT, 22a/10) kelimesinde vardır.

Sonuç:

Bu zamana kadar yapılan çalışmalarda Kâmilü't-Ta'bîr'in Bursa Müze Kütüphanesi (nr. E 4/ 1241)'nde kayıtlı olduğu geçmektedir. Ancak Bursa müzelerinde bulunan yazmaların Bursa İnebey Kütüphanesine taşınmasıyla eser, Bursa İnebey Kütüphanesi Genel Koleksiyon 4259 numarada yerini almıştır.

Muharrem Ergin kâğıt ve yazı özelliklerine bakarak eserin II. Murat devrine ait olduğunu söyler ve eserin mütercim nüshası olabileceğini kaydeder. Ayrıca sayfalarda yer yer Mahidevrân Sultan'ın isminin geçmesi de eserin yazılış tarihi açısından bazı şüpheler uyandırmaktadır. Ancak eserin dil özellikleri eserin XV. yüzyılın sonu XVI. yüzyılın başında yazıldığını göstermektedir. Zaten eserde geçen H. 918 (M. 1512/13) tarihi de bizi bu zamana götürmektedir. Kısacası Kâmilü't-Ta'bîr H. 918 (M. 1512/13) tarihinde istinsah edilmiş bir geçiş dönemi eseridir. Muhtemelen eser daha sonra Mahidevrân Sultan'ın eline geçmiştir.

Kâmilü't-Ta'bîr'in dili genel anlamda Eski Oğuz Türkçesi özellikleri barındırmaktadır. Ancak eserdeki bazı fonetik ve morfolojik özellikler de Kâmilü't-Ta'bîr'in Klasik Osmanlı Türkçesinin ilk döneminde yazıldığını göstermektedir. Bu özellikler şunlardır:

1. Gelecek zaman eki olarak -A ve -IsAr eklerinin yanında bir örnekte -AcAk ekinin de bulunması.
2. İkinci teklik şahıs emir daima eksiz olarak kullanılması.
3. -DIn ayrılma durum ekinin yalnızca kalıplaşmış olarak *öñdin* kelimesinde geçmesi.
4. Birinci tekil şahıs iyelik ekinin yardımcı sesinin iki yerde uyuma girmesi.
5. Üçüncü çoğul şahıs iyelik ekinin uyuma giren örneklerinin bulunması.
6. -I-, -n- fiilden fiil yapma eklerinin yardımcı seslerinin uyuma giren örneklerinin bulunması.
7. -IcI fiilden isim yapma ekinin ilk ünlüsünün daima fiil tabanı ile uyumlu olması.
8. Eski Oğuz Türkçesinde *demür*, *altun*, *gümiş*, *okı* şeklinde geçen kelimelerin nadir de olsa uyuma girdiği şekillerin bulunması.
9. Metnin imlasında sonu /-t/ ile biten fiillere gelen -DI görülen geçmiş zaman ve -DUK sıfat-fiil eklerinin sert sessiz benzeşmesine uğradığına dair yazılışlar bulunması.

Bunlar dışında kalan diğer tüm dil özellikleri Eski Oğuz Türkçesini yansıtmaktadır.

Kâmilü't-Ta'bir'de ayrıca bazı standart dışı kullanımlar görülmektedir. Bunlardan biri belirtme durum ekinin bir yerde -In şeklinde kullanılmasıdır. Bu ek, yanlış yazılmış olabileceği gibi esere ait bir özellik de olabilir. İkinci bir standart dışı kullanım ise aya karşı olmak fiilinin iki yerde -sA şart ekini alması neticesinde bünyesindeki ş (ص) harfinin düşmesidir.

Kaynakça

- Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötüken.
- Ateş, A. (1945). Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul: 2-3 (2), 95-136.
- Balaban, A. (2014). Türkçe Yazma Tabirnameler. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 9, 112-132.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Başdaş, C. (2014). Türkçede Üçüncü Şahıs İyelik Eki ve Zamir N'si. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 30, 147-161.
- Duman, M. (1997). İbrahim Bey'in Mi'râc-nâmesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 27, 169-238.
- Ercilasun, A. B. (2015). *Başlangıçtan Yirmi Birinci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ.
- Ercilasun, A. B. (2011). Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine. *Türk Gramerinin Sorunları Bildiriler I-II* (61-72) içinde. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ergin, M. (1950). Bursa Kitaplıklarındaki Türkçe Yazmalara Arasında. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4(1-2), 107-132.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Gülsevin, G. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Gülsevin, G., Boz, E. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Hammer, J. (1983). *Büyük Osmanlı Tarihi II. Cilt* (Çev. M. Çevik, E. Kılıç). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hacıgökmen, M. A. (2011), Hubayş Bin İbrahim Et-Tiflisi Ve Tıp Alanındaki Çalışmaları. *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı* (239-248) içinde. Konya: SÜ Basımevi.
- Hoca Saadettin Efendi. (1979). *Tacü't-Tevârih (2. Cilt)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İzgi, C. (1998). Hubeyş et-Tiflisi. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 18, 268-270). <https://islamansiklopedisi.org.tr/hubeyş-et-tiflisi> (erişim: 25/01/2022).
- Kâmilü't-Ta'bir. Bursa Yazma Eserler Kütüphanesi, Genel Koleksiyon, Demirbaş Numarası: 4952.

- Karaağaç, G. (2016). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kaya, A. (2008). Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat Ve İlim Adamları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 212-242.
- Korkmaz, Z. (1959). Türkçede -acak/-ecek Gelecek Zaman (Füturum) Ekinin Yapısı Üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 16 (1-2), 159-168.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Köymen, M. A. (1993). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Cilt: I Kuruluş Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Memmedli, Ş. (2010). Konya Selçuklular Sarayındaki Tiflisli Âlim. *Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 2(7), 100-105.
- Nağisoğlu, M. (2021). Kevamil Et-Tabir Eserinde Farsçadan Tercüme Yoluyla Kelime Üretimi. *VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı (2. Cilt) (1921-1936) içinde*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ölker, P. (2019). *Nazmizâde Murtaza'nın Kâbusname Çevirisi*. Konya: Palet.
- Özdamar, Ö. (2019). *Doğu Türkçesi İle Yazılmış Bir Kitâb-ı Ta'bir-Nâme: Dil İncelemesi-Metin-Türkiye Türkçesine Aktarım-Dizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Öztürk, E. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*. Ankara: Akçağ.
- Öztürk, N. (2013). *Aşıkpaşazade Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Poraz, M. (2018). Hubeş Et-Tiflîsî'nin Hayatı: Biyografi Denemesi. *Akademik-Us*, 2(1), 65-102.
- Rukancı, F. (2012). Yazma Eserlerde Niteleme. *Erdem Dergisi*, 63, 169-204.
- Şahin, H. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Kapı.
- Turan, O. (1998). *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Türk, V., Doğan Ş., Şerifoğlu, Y. (2018). *Eski Türkiye Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Kesit.
- Unay, F. R. Köymen, M. A. (1957). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi (2. Cilt)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi (1. Cilt)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yaldız, H. (2020). EskiOğuz Türkçesiyle Yazılmış Bir Fıkah Metni: Levh-i Mübârek. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 48, 83-103.
- Yıldız, O., Yalkın, A. O. (2021). *Tarihî Türk Lehçeleriyle Karşılaştırmalı Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara : Akçağ
- Yılmaz, B. (2019). *Mâhmud Hâsâniy Tarafından Özbek Türkçesine Tercüme Edilen Hüsâyn İbn-i İbrâhim Muhâmmâd Âttâflisîy'nin Kâmilü't-Ta'bir/Mükâmmâl Tuş Tä'birnâmâsi (7-61. Sayfalar Arası) (Transkripsiyon-İnceleme-Aktarı-Dizin)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.